

חבל נחלתו

מסקנות בהבנת שיטת הרמב"ם

ובשביעית כסוריא.

ג. אשקלון, עכו ובית שאן הפקיעו בהם חכמים חובת תרו"מ אע"פ שהם מעור"ב.

ד. איים שבים שבתוך החוט המתוח מאמנום לנחל מצרים דינם כעולי מצרים.

א. מעכו לטורי אמנום (פרט לרצועה מעכו לכזיב) דינם כעולי מצרים לתרו"מ ושביעית.

ב. מאשקלון ודרומה עד נחל מצרים דינם בתרו"מ כחו"ל או כסוריא

סימן לג

ענף העולה מאילן שמת

שאלה

"גרסי' בסוף פרק הבית והעליה ותנן נמי גבי ערלה כהאי גונא אילן היוצא מן הגזע ומן השרשין חייב בערלה דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר מן הגזע חייב, מן השרשין פטור".

ב. אבל במסכת בבא מציעא (ק"ה ע"ב-ק"ט ע"א) נאמר: "דתניא: היוצא מן הגזע ומן השרשין – הרי אלו של בעל הקרקע, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: מן הגזע – של בעל האילן, ומן השרשין – של בעל הקרקע. ותנן נמי גבי ערלה כי האי גוונא: אילן היוצא מן הגזע ומן השרשין – חייב בערלה, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר מן הגזע – פטור, מן השרשין – חייב". וא"כ בתלמוד הגירסא בדברי ר' יהודה הפוכה מאשר בתוספתא.

בחסידי דוד (על התוספתא) תיקן את הגירסא וגרס: "ר' יהודה אומר העולה מן הגזע פטור מן השרשין חייב". וכן תיקן את הגירסא בחזון יחזקאל. וטעמא דמסתבר משום שהיוצא מן הקרקע הוא כביכול אילן חדש, ואילו היוצא מן הגזע הוא המשכו של האילן הקודם.

אבל בתוס' ר"ד בב"מ גרס כגירסת התלמוד לפנינו ולא כגירסת התוספתא.

עץ מת וגזעו יבש עד גובה פני הקרקע, והנה עלה ענף מהשרשים שמתחת לארץ והוא מתפתח לעץ, האם צריך לספור לו שנות ערלה מחדש, ואם כן האם מדאורייתא. כמו"כ מה הדין אם יוצא מהגזע ומה דינו אם יוצא למעלה מטפח מפני הקרקע?

תשובה

א. נאמר בתוספתא (ערלה פ"א ה"ד): "אילן העולה בין מן הגזע ובין מן השרשים חייב, ר' יהודה אומר: העולה מן הגזע חייב מן השרשים פטור".

וכן הביא זאת בכפתור ופרח (פנ"ד): "תוספתא (ערלה פ"א ה"ד) אילן העולה בין מן הגזע בין מן השרשים חייב, רבי יהודה אומר: העולה מן הגזע חייב מן השרשים פטור".

וכן הרישא של הבריתא הובאה בספר יראים (סי' עה): "ותניא בתוספתא אילן העולה מן הגזע מן השרשים חייב בערלה" (ועיי'ש בתועפות ראם אות יד שברר את הסוגיא). וכן בספר האשכול (הל' ערלה) כתב:

חבל נחלתו

ומן השורשים חייב בערלה, וחלקו בשיטת ת"ק (ר"מ) האם השווה עולה מן הגזע לעולה מן השורשים – לחייב בערלה או השווה את שני המצבים לפטור. ולכן אם פוסקים כר"י אין מחלוקת ביניהם אולם אם פוסקים כר"מ חלוקים ביניהם מן הקצה אל הקצה.

מצד פסיקת ההלכה נראה שהלכה צריכה להיות כת"ק אם הדעה מובאת כסתומה. אולם אם המחלוקת היא בין ר' מאיר ור' יהודה הלכה כר' יהודה (עירובין מו ע"ב).

ד. הרמב"ם (הל' מעשר שני ונטע רבעי פ"י הי"ט) פסק: "אילן היוצא מן הגזע פטור מן הערלה, מן השרשים חייב..."

ובכפתור ופרח (פנ"ד) תמה על הרמב"ם עפ"י גירסתו בתוספתא: "והר"ם כתב (מע"ש פ"י הי"ט) אילן היוצא מן הגזע פטור מן הערלה מן השרשים חייב בערלה, הרי שהוא ז"ל סותר לת"ק והפך לר' יהודה". היינו לפי גירסת התוספתא שלפני הכפ"פ עולה כי הרמב"ם אינו כאף שיטה.

וכן הכסף משנה העיר על הרמב"ם: "אילן היוצא מן הגזע פטור מן הערלה מן השרשים חייב. תוספתא אלא ששם שנויה בסגנון זה: אילן העולה בין מן הגזע בין מן השרשים חייב רבי יהודה אומר העולה מן הגזע חייב מן השרשים פטור ורבינו גירסא אחרת היתה לו ששנוי בה בדברי ת"ק מן הגזע פטור מן השרשים חייב. ובפרק המוכר פירות (ב"ב פב) פירשו רואה פני חמה זהו גזע שאינו רואה פני חמה זהו מן השרשים".

וכתב על דבריו בהגהות מחנה אפרים על הרמב"ם: "משמע מדבריו (=של הכס"מ) דרבינו (=הרמב"ם) פסק כת"ק לפי גירסת רבינו זה אינו דבהדיא אמרו סוף פ' הבית

וכן המאירי (ב"מ קיח ע"ב) באר: "וכן לענין ערלה אילן היוצא מן הגזע פטור מן הערלה אפילו בסמוך לקרקע הרבה הראיל ורואה פני חמה הרי הוא כאילן ראשון ואם אילן ראשון אינו ערלה אף זה אינו ערלה. והיוצא מן השרשים הרי הוא כאילן בפני עצמו".

ג. אבל הרמב"ן גרס בברייתא של ערלה (בב"מ וכן בגיטין כב ע"א) כי לר"מ פטור מערלה הן העולה מן הגזע והן העולה מן השורשים, ואילו לר' יהודה מן הגזע פטור ומן השורשים חייב (כר"י בב"מ ולא כתוספתא). והסביר דעת ר"מ כך: "והתם אפילו גבי ערלה טעמא אחרתא הוא משום דכיון שהוא יוצא במקום שאינו חייב בערלה שהוא עיקר השרש של אילן ישן פטור הוא דלאו נטיעה דחייב הוא אע"פ שיונק ממקום אחר".

וכן האור זרוע (ח"א, הלכות ערלה חדש ושביעית סי' שכו) כתב כגירסת הרמב"ן: "תניא בתוספתא אילן העולה בין מן הגזע בין מן השרשים פטור. פ"י פטור מן הערלה פ"י בערוך כל גוף האילן מן הארץ ולמעלה נראה לעין וחמה זורחת עליו זהו גזע וכל שטמון בארץ ואין חמה זורחת עליו זהו שורש, ומיירי באילן זקן שעברו עליו שלש שני ערלה אבל אילן העולה מן הגזע ומן השרשים של אילן שלא עברו עליו שלש שני ערלה חייב בערלה".

עומדים לפנינו כמה גירסאות בתוספתא עצמה וכמה בתלמוד במס' ב"מ. ונראה שיש להתייחס לגירסת התלמוד כעדיפה כיון שהוא נלמד הרבה יותר מן התוספתא בצורה ישירה, ולכן נפלו בו פחות טעויות. ונראה ששתי הגירסאות בש"ס ב"מ הושוו בדעת ר' יהודה שמן הגזע פטור מערלה

והעליה 'זתנן נמי ערלה כה"ג אילן היצא מן הגזע ומן השרשים חייב בערלה דברי ר"מ. ר"י אומר מן הגזע פטור ומן השרשים חייב' הרי דא"א לגרוס כמ"ש הוא ז"ל ורבינו פסק כר"י. (והיפך דברי ר' יהודה כחסידי דוד וכו'). היינו המחנ"א מעיר שא"א להסביר ככס"מ שהיתה לרמב"ם גירסא בה דברי ר"מ הם כר' יהודה, שכן מן הגמרא בב"מ מוכח שלא כן.

ה. **בשורת נודע ביהודה** (מהדו"ת י"ד סי' קפה) **ענה להג"ר ישעיה פיק מברעסלי:** "מה שהגיה בתוספתא מסכת ערלה אילן העולה בין מן הגזע בין מן השרשים חייב, ר' יהודה אומר העולה מן הגזע חייב ומן השרשים פטור. והיה קשה לו דדברי ר"י כלפי לייא דודאי מן השרשים יותר ראוי להתחייב. ועפ"ז הגיה מעלתו הנוסחא בתוספתא כמו שהוא בב"מ דף קי"ט אילן היוצא מן הגזע ומן השרשים חייב דברי ר"מ ר"י אומר מן הגזע פטור ומן השרשים חייב. ועפ"ז התפלא הפלא ופלא על הכ"מ פ"י מהלכות מ"ש ונ"ד: הנה אהובי לא כן אנכי עמדי ולא היתה תמיחה הכ"מ על הרמב"ם על שפסק להחמיר מן השרשים יותר מן הגזע שהוא נגד התוספתא דודאי גם הכ"מ ראה הנוסחא בב"מ שמן השרשים חמור **וזה ודאי ט"ס בתוספתא** אלא דאכתי אף אם נהפך הנוסחא בתוספתא בדברי ר"י כמו שהוא בגמרא אכתי קשה כיון דר"מ שנוי בלשון ת"ק סתם ור"י שנוי בלשון יחיד ר"י אומר כו' **א"כ אין הלכה כר"י** דאף דלפי כללי הש"ס הלכה כר"י נגד ר"מ אבל לא במקום שנוי ר"מ בלשון סתם. ובזה לא העלה ארוכה ממסכת ב"מ דאף דשם הובא הברייתא שמסיים דברי ר"מ מ"מ מאן יימר דלאו ברייתא אחרייתא היא ובברייתא זו

שבתוספתא סתם כר"מ. ואם תרצה לומר לו יהי כן מ"מ כיון שהביא הגמרא ברייתא ששנוי דברי ר"מ ולא הביא ברייתא זו שבתוספתא ש"מ שזו שבתוספתא אינה עיקרית. זה אינו דבגמרא הוצרך להביא ר"מ ור"י מפורשים משום דקאי אדלעיל דקאמר ותניא נמי גבי ערלה כה"ג ובפרט לפי הנוסחא ואודו לטעמייהו ולעולם ששנוי ברייתות ניהו וכיון דר"מ שנוי כאן בלשון ת"ק הוי ליה להרמב"ם למפסק כמותו ועל זה קאמר הכ"מ שבנוסחת הרמב"ם היה שנוי ברישא מן השרשים חייב ומן הגזע פטור וכונתו דדברי ר"י שנויים בלשון ת"ק ובסיפא מסיים ר"מ אומר בין מן השרשים ובין מן הגזע חייב. זה הנלע"ד כונת הכ"מ ולא העלים עין מנוסחא דב"מ כלל".

ו. **בחסידי דוד (שם) כתב:** "הרמב"ם פסק כר' יהודה עפ"י המחלוקת בספ"ק דשביעית מ"ח: אילן שנגמם והוציא חליפין מטפח ולמטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן דברי ר' שמעון, ובירושלמי העמידו דעת ר' שמעון כשיטה ולחכמים דינה כנטיעה רק משיגוס מן הארץ. והרמב"ם פסק כחכמים התם שם בשיטת ר' יהודה הכא".

היינו הרמב"ם לא פסק עפ"י הבריתא אלא פסק כר' יהודה משום המשנה המסייעת לשיטת ר' יהודה במס' שביעית. עכ"פ להלכה נראה שהתקבל פסקו של הרמב"ם שהעולה מן השורשים חייב בערלה ומן הגזע פטור מערלה.

ז. לגבי אילן שנכרת והעלה ענף חדש **פסק הרשב"א בתשובה (ח"ג סי' רלז):** "כל שנגמם מעם הארץ, חייב בערלה; שכן שנינו שם (שביעית פ"א מ"ז): אילן שנגמם, והוציא חליפין; מטפח ולמטה כנטיעה, מטפח ולמעלה כאילן, דברי ר' שמעון; ומאי

חבל נחלתו

ממנו כלום, מודים חכמים שהוא כנטיעה; וכ"ש, היוצא מן השרשים המכוסים בקרקע. ומיהו, מה שהבאת עליה היא דהקונה אילן, לא מן השם הוא זה".

וכן נראה מפסיקת השו"ע (יו"ד סי' רצד סי"ח): "אילן שנקצץ וחזר וגדל מהשורש, אינו חייב אלא אם כן נקצץ מעל הארץ, ומניין לו משעת קציצה. אבל אם נשאר ממנו כל שהוא, פטור".

וע"ש בסכ"א שפסק השו"ע שנטיעה נמוכה מטפח חייבת לעולם בערלה משום מראית עין אבל אם כל הכרם כן פטורה. ובביאור הגר"א שהכריע עפ"י סוטה מג ע"ב.

ועי' ברכ"י (יו"ד סי' רצד אות ז) שהעיר על הקושי ברמב"ם ומהר"י קורקוס שהתקשה בו. ועי' חזו"א (ערלה סי' ב אות ח) שפסק שהמרכיב ע"ג שורשים חייב במניין ערלה מחדש, והמרכיב ע"ג גזע פטור.

דקאמר: כנטיעה, היינו לכל מילי, בין לעבודה של שביעית **בין של ערלה**, וכן פירש רבינו שמעון ז"ל שם. וזה שאמר בירושלמי: דר"א בן יעקב ור' שמעון אמרו דבר אחד. ומכאן למד הרמב"ם ז"ל מה שכתב: האילן שנקצץ, חייב בערלה; ונקצץ מעם הארץ קאמר. ומסתברא, דדוקא נגמס עם הארץ, הא נשאר ממנו אפילו פחות מטפח, אין חייב בערלה, דר' שמעון ור"א בן יעקב הוא דאמר: פחות מטפח, ולומר: דפחות מטפח, כאילו נגמס מעם הארץ. ולית הלכתא כותייהו, שהרי אמרו בירושלמי: דתרווייהו אמרו דבר אחד, והוה להו כיחיד, ולא קר"ל כותייהו, אלא קר"ל כרבנן, דאמרי: עד שיגמס עם הארץ, כדאיתא בירושלמי. וכ"ש, אם אינו רואה פני החמה, שנוהגת בו ערלה מפני מראית העין, ולא כמו שכתבת; דלא נחלקו עליהם חכמים, אלא כשנשאר על פני קרקע קצת, אנ"פ שהוא פחות מטפח, **הא כשנגמס מעם הארץ, שלא נשאר**

סימן לד

שתיית מי עלי זית

שמאי אומרים אף מטמא ובית הלל אומרים לעולם אינו מטמא עד שיהא בו כביצה". ומפרש הרמב"ם: "וכן התבלין הואיל ופעולתו ניכרת אין חוששין לשערור. ואם היה השאור שחמץ בו את הבצק או **התבלין שתבל בהן את התבשיל** תרומה, הרי כל אותה העיסה או אותו התבשיל מדומע, וכבר נתבאר דיני המדומע במסכת תרומות, וזה הוא ענין אמרו מדמע בתרומה. ואם היה השאור או התבלין מכלאי הכרם או ערלה, וחמץ בהן עיסה או תבל בהן תבשיל, הרי

שאלה

יש ששורים או מבשלים עלי זית במים שותים את המים לרפואה, וזורקים את העלים, מה דין העלים והמשרה לענין ערלה, נטע רבעי, תרומות ומעשרות ושביעית?

א. ערלה ונטע רבעי

המשנה במסכת ערלה (פ"ב מ"ד) אומרת: "כל המחמץ והמתבל והמדמע בתרומה ובערלה ובכלאי הכרם אסור ובית